Büntetés és börtön

Továbbgondolásra és szenvedélyes vitákra késztető dolgozat

Amikor az olvasó kézbe veszi Kövér Ágnes testes értekezését, amely A büntetésről és a börtönről címet kapta, aligha sejti, hogy az általánosságba hajló, sokak által „megénekelt" cím mögött a szerző egy újszerű, a hagyományostól merészen elütő hangú gondolatkísérletet rejt.

A bűnt és büntetését – írja – csak a törvénykönyvek lapjain hordja, tapasztja egymás mellé a jogalkotói akarat, egyébként a valóságban a büntetés éli a maga világát az emberi érdekek, viszonyulások és intézmények mindennapi szövevényes életében és követi saját törvényszerűségeit az általánosan ható kulturális minták erőterének kiszolgáltatottan. A büntetés, a büntető intézményeink tehát nem a bűnt, a bűnözést tükrözik, hanem azt, amit az emberről, a hatalomról, intézményeinkről tudunk vagy tudni vélünk.

Ebből a nézőpontból fordul a szerző az értekezés központi tárgya, a börtön felé. Feltételezi, hogy a börtön működése során a hangzatosan deklarált elvek és jogi előírások által kijelölt medret saját elkülönült érdekeltsége, túlélési stratégiája, személyi, tárgyi, technikai determináltsága okán kénytelen elhagyni és a maga vágta mederben haladni. Ez az öntörvényű folyamat – fejtegeti a szerző – már a 19. századtól stigmatizálja a börtönfejlődést. Ekkortól a börtönrendszer centralizált, országos struktúrájának, a parancsuralmi bürokratikus gépezetnek kialakulása, rideg, érzelemmentes ügycentrikussága a maga képére konstruálja az adaptív börtönlakót, akinek semmi köze sincs már a börtönön kívüli állampolgárhoz, mint ahogy a külső világnak sincs a zárt intézet belső világához.

A börtöntársadalom extrém másságára, az igazságkoncepcióknak, büntetési céloknak hátat fordító, a szándékolttól idegen totális börtönintézményekről a 20. századi tudományos (szociológiai, szociálpszichológiai) felismerések rántják le a leplet, bemutatva azt a falansztert, amelyben a szigorúan szervezett élet, a mechanikusan strukturált idő, tevékenység, kommunikáció jéghideg racionalitással gyűri maga alá alattvalóit.

A hetvenes évek közepétől – folytatja a szerző – a nyugati demokráciákban átalakuló büntetésfilozófia és büntetőpolitika erőteljes és következetes törekvései elvezetnek a szabadságvesztés-büntetés végső megoldásként való alkalmazásáig, a megmaradt börtönök belső világának átformálásáig. A szerző nem rejti véka alá azt a véleményét, hogy a börtönbüntetés redukciójához és a végrehajtás alternatív, közösségi formáinak bevezetéséhez a társadalom mélyrétegeiben is végbe kell mennie egy átható demokratizálódási és humanizálódási folyamatnak, amely kiveti magából a bárhol alkalmazandó autoriter hatalomgyakorlási módokat és totális intézményeket.

A szerző az értekezés expozícióját a hazai börtönállapotok igényes, empírikus kutatásaival feltárt könyörtelen igazságtartalmának és a deklarált elvek és a jogi szabályozás szembesítésével kívánja elérni. Nem bizonyít kevesebbet, mint azt, hogy hazai börtöneink tradicionálisan totális intézmények, ahol az elítéltek létfeltételei, egymásnak való kiszolgáltatottságuk, a még meglévő bürokratikus uralmi viszonyok stb. nem teszik lehetővé a korszerű, az elítélteket „ügyfélként", a lehetséges szolgáltatások alanyaiként kezelő európai modell megközelítését. A kiutat a szerző nagyívű megoldással a Nyugat-Európában már kialakított kapun keresztül jelöli ki. Azt a kétféle stratégiát ajánlja, amely egyfelől az enyhébb súlyú cselekményekkel szemben az elterelés és az alternatívanyújtás különféle módozatait ülteti át a gyakorlatba, míg másfelől a súlyos, személy elleni cselekményekkel szemben változatlanul a szabadságvesztést alkalmazná, de már nem a totális intézményi formában.

Nehezen vitatható, hogy a szerző legjobb szándéka szerint ajánlja a fejlődés módozatai közül talán a leginkább követendő irányt, bár maga is érzékeli, „hogy e változások társadalmi-kulturális háttere még nem teljesen kiérlelt és megalapozott hazánkban".

Mint minden magas hőfokon, nagy szellemi befektetéssel és újító szándékkal megírt műtől, így Kövér Ágnes értekezésétől is hagyja magát az olvasó elragadtatni. A munka nyelvi stílusa, szerkezeti felépítése, a börtönbeli kutatás elítélt-közelsége, az ezzel egyidejű otthonosság a nemzetközi tendenciák horizontján, a szerző műveltségére és kiütköző tehetségére utal. A jó értekezés titka, hogy továbbgondolásra és alkalmasint szenvedélyes vitára is késztet. Óhatatlanul indukálja azt a kérdést, vajon miként formálják ellentmondásoktól terhes, botladozó polgári fejlődésünk társadalmi-gazdasági viszonyai a büntetést és a börtönt a közeli és a távolabbi jövőben. Vajon a növekvő és elordasodó bűnözés nyomására miként alakul a büntetőpolitika iránya hazánkban? Vajon a szakmai elit kitartó és kijózanító érvei miként hatnak igazságszolgáltatásunk „börtöncentrikus" szemléletére? Mindezek (és sok más egyéb tényező) függvényeként tehető fel a további kérdés: megkerülhető-e a börtönépítés és modernizáció és ha nem, akkor tovább sújtja-e a büntetés-végrehajtást az előítéletes maradékelvű finanszírozás. Vajon a börtönügy elvi és gyakorlati diszkrepanciájában mekkora szerepe van a szakma hagyományosan kedvezőtlen társadalmi, anyagi és erkölcsi megbecsültségének? Vajon láthatók-e „kint" a „benti" szakembereknek a szűkülő „játéktérben" művészetté fejlesztett válságkezelő technikái, amelyek a működés folyamatos fenntartása mellett még a börtönviszonyok fokozatos humanizálását is vállalják? Számos, nehezen megválaszolható kérdés, amelyek mind befolyásolhatják fejlődésünknek azt az irányát, melyet Kövér Ágnes értekezésében sikerrel vázolt. A mű remélhetőleg hamarosan kiadásra kerül, ajánlható a szakmai és a szélesebb közvélemény számára egyaránt.

Lőrincz József